

SZEMLE

Az esztergomi székeskáptalan jegyzőkönyve. (1500–1502, 1507–1527). Közzéteszi SOLYMOSI László. Bp., 2002. Argumentum Kiadó. 258 l.

Az esztergomi székeskáptalan 16. sz. eleji jegyzőkönyvét Luigi Marsigli olasz hadmérnök 1686-ban, Buda felszabadításakor találta, amikor korvinák után kutatott. Több kézirattal együtt magával vitte, majd kéziratgyűjteményével együtt a bolognai Egyetemi Könyvtárra hagyta.

Az esztergomi székeskáptalan Bolognában őrzött 16. század eleji jegyzőkönyvéről 1868 óta van tudomásunk Szilády Áron közlése alapján. Veress Endre részletes ismertetése után (Magyar Könyvszemle 1906) Lukács Pál az 1920-as évek közepén, két nyáron tanulmányozta a kéziratot Bolognában. Kutatásának eredményeit az *Esztergom Évlapjai* 1927. évi évfolyamában adta közre. 75 éven keresztül az ő megállapításaira és adatközlésére hivatkozhattak csak a kutatók, mivel a közelmúltig forráskritikai szempontból senki nem foglalkozott az eredeti kézírral. Solymosi László az elmúlt tíz évben két középkorvégi egyháztörténeti forrás közreadásában vett részt (*A veszprémi püspökség 1524. évi urbárium, A veszprémi káptalan számadáskönyve 1495–1534*), és kiadta a veszprémi egyház 1515. évi zsinati határozatait. Negyedik középkorvégi forráskiadványát, az esztergomi székeskáptalan 16. sz. eleji jegyzőkönyvét, az Argumentum Kiadó jelentette meg 2002-ben.

A jegyzőkönyv szövege előtt részletes tanulmányban ismertette Solymosi László a kézirattal sorsát, a jegyzőkönyvben szerepelő káptalani tisztviselőket és faladataikat, a káptalani birtokok

művelését, a tizedkerületeket (térképekkel illusztrálva), a gazdálkodásból származó jövedelmek elosztását, valamint a jegyzőkönyvben rögzített határozatokat, a kiadás szempontjait.

A jegyzőkönyvből elsősorban vagyonekezelő szervezetként ismerjük meg a középkorvégi esztergomi kanonoki testületet. A gazdaságtörténeti adatok elemzése mellett azonban Solymosi László felhívja a figyelmet a művelődéstörténet, a társadalomtörténet számára is forrásként szolgáló adatokra, és az alapkövetkeztetéseket meg is fogalmazza. Ennek a jelentőségét a Bevezetésnek a kanonoki testületről írt részében érzékelhetjük valójában, amikor a káptalan 1397-es vizitációjával és a hozzácsatolt státúumokkal veti egybe a jegyzőkönyvben foglaltakat. (37–47. oldal.) Ugyanis Kollányi Ferenc tanulmánya ill. forráskiadása óta, (*Esztergomi kanonokok 1100–1900, az 1397-es vizitációs jegyzőkönyv kiadása.* = Történelmi Tár 1901.) a középkori esztergomi káptalanról nem jelent meg áttekintő testület-történeti összefoglalás. Solymosi László az elmúlt száz év szakirodalmának, benne saját kutatási eredményei alapján ezt most nem mulasztotta el megtenni. A társtudományok művelői számára ezzel egy tisztázott háttérrel biztosít a jegyzőkönyv adatainak felhasználásához.

Az esztergomi káptalan műveltségi viszonyaival, a kanonokok iskolázottságával foglalkozó kutató számára a jegyzőkönyv teljes szövegének közreadása magától értetődően különösen jelentős. Lippai Mihály örkanonok (1453–1476) kánonjogi egyetemi jegyzetében található egy rövid megjegyzés, amelyben a jó ló ismérveit sorolja fel. (ÖNB Cod. 5107 f. 548v.) A kodiológus ezt annak tudta be, hogy a jogi eljárás-

sokban szükséges helyszíni szemléhez nélkülözhetetlen a közlekedést biztosító jó ló. (*Tanulmányok a magyarországi egyházjog középkori történetéről.* Szerk. ERDŐ Péter. Bp. 2002. 167.) Az előrelátó, jobban magasan képzett kanonok a lovak megítélésében is jártas kívánt lenni. A jegyzőkönyvben megerősítést talál erre a következtetésére. A káptalan minden évben külön meghatározta az egyes káptalani birtokokon, Ebed, Bajon és Csév határában a rétfelosztás módját. „A közlekedés szempontjából oly fontos lovak takarmányozása szükségessé tette, hogy a káptalan szénáról gondoskodjék. ... A kiosztott rétdarabok ... a jegyzőkönyv tanúsága szerint a középkor végén 18 és 27, 21–29, ill. Csév területén 39 között mozgott.”(16.) A csévi rétből minden kanonok (39) részesedett, valószínűleg már Lippai Mihály is, ha ez a felosztási arány előbbi hagyományon alapult. Csév birtokát ugyanis Vitéz János 1472 tavaszán adományozta a káptalannak a lelke üdvéért mondandó misék fejében. A jegyzőkönyv határozatai két hasonló misعالapítvány létesítéséről tudósítanak. (26.)

Az üléséken hozott határozatok majdnem mindegyike gazdasági jellegű volt és kollektív döntéssel született. Azonban saját kezűleg bejegyzett egyéni határozatokat is megörökítettek. Solymosi László jegyzetben közli ennek a hét kanonoknak a nevét az évszámokkal. (51. 34. jegyzet.) Ennek a jelentőségét azzal érzékeltethetjük, ha emlékezetbe idézzük az esztergomi Capitulare (OSzK Cod. Lat. 408) 16. század eleji kezekkel sűrűn teleírt lapszéleit. Ehhez még hozzá kell tennünk azt is, amit Solymosi László a jegyzőkönyvről megállapított, hogy több kéz írása. Az összehasonlításra alkalmas kézírások a paleográfus rendelkezésére állnak! Névvel vagy névtelenül előttünk állnak a 16. század eleji esztergomi káptalannak azok a tagjai, akik élték a közösségi életet.

A jegyzőkönyv adatai szerint a döntéshozatalban a 39 fős kanonoki testületből átlagosan 16 fő vett részt. Ők voltak azok, akik a káptalani székhelyen tartózkodtak, részt vettek a káptalan feladatainak ellátásában. Ők alkották az értelmiségi középíreget. Amikor az esztergomi káptalannak, mint testületnek műveltségi szint-

jéről beszélünk, tulajdonképpen őket kellene számba venni, hiszen a távollévőket csak a javadalom jövedelme kapcsolta a testülethez. Példaként a Jagelló-kori humanisták esztergomi egyházi javadalmaira utalunk. (Gosztonyi János, Thurzó Zsigmond, Csulai Mór Fülöp.) Gosztonyi János, a neves humanista, esztergomi őrkanonok, királynéi titkár, váci, majd győri püspök. Egyik könyvbejegyzése is alátámasztja, hogy nem tartózkodott Esztergomban. 1502-ben Szatmári György társaságában Prágában intézett országos ügyeket. (CSAPODI Bibl. Hung. N. 1578.) A humanista költő Garázda Péter, akire hasonló pálya várt, de ő Vitéz rokonként hátrányos helyzetben lévén, egyetemi tanulmányai befejezése után nyitrai főesperesi javadalommal Esztergomban élt, a Szent István társaskáptalan prépostjaként halt meg (1476–1507). Adatunk van, hogy részt vett a káptalan a hiteleshelyi tevékenységében. (GERÉZDI Rabán, *Magyarságtudomány I.* 1942. 325. 1. jegyzet.)

Garázda Péterrel 1469-ben, Firenzében volt együtt Telegdi János, aki helyette vállalta, hogy 1470-ben Firenzéből Bécsbe hozza a Mátyás királynak ajándékozott oroszlánokat. Leontius (Oroszlános) melléknevéről Ritoókné Szalay Ágnes emlékezett meg Csonka Ferenc 80. születésnapjára összeállított emlékkönyvben, 1996-ban. Ő az „öreg Leó”-t 1502-ben találta utoljára említve. A jegyzőkönyvben Leontius canonicus a csévi rét 25. részét kapta 1500-ban. (63.)

A kanonokok egyetemi tanulmányaira, műveltségére vonatkoztatható jegyzőkönyvi adatokról Solymosi László megjegyzi, hogy kevés információt nyújtanak és egyenetlenül. Csak egyetlen alkalommal jegyezte meg a jegyzőkönyv, hogy valaki egyetemi tanulmányokat végez. (45.) Ez az egyetlen említés azért értékes, mert esztergomi forrásból többel nem is rendelkezünk. Közvetett módon tudjuk csak regisztrálni az esztergomi javadalommal végzett tanulmányokat. A jegyzőkönyvben Körmöcbányai N. (Cremnica) néven szerepel egy kanonok 1500-ban. (63, 65.) Kollányi nem ismeri, Veress Endre a Ferrarában tanuló Paulus Schaidler Craemnicianus canonicus Strigoniensis-t Kétházi Pál nagypréposttal (1489–1502) vélte azonosnak.

Gosztonyi János ugyanekkor szintén esztergomi javadalommal tanult Ferrarában. Gosztonyi Jánoshoz hasonlóan Paulus Schaider könyveinek sorsából arra következtethetünk, hogy élete Esztergomon kívül zajlott. Egyik kötete Bécsben, (CSAPODI B. H. N. 249.), a másik MTAK Kéziratár és Régikönyvek Gyűjteményében van. (CSAPODI Bibl. Hung. N. 739.) A Nyás-féle formuláskönyvbe „supplicationis forma”-ként, egy kérvényt másoltak be 1515-ből Körnöci Stayder (Scaijder ?) P.-tól, akinek káptalani tagságára ekkor nem történt utalás. (Vö. BÓNIS György, Szentszéki regeszták N. 4182.) A jegyzőkönyv nem említi Bak János padovai kánonjogi tanulmányait 1500-ban. 1502-ben biztosan Esztergomban tartózkodott már, mert közházat kapott a káptalantól (45.), és a levéltári adatok tanúsága szerint tevékenyen részt vett a káptalan ügyeinek intézésében. (Kollányinál Bulz név alakban is!) Solymosi Lászlónak itt köszönöm meg, hogy az olvasati tapasztalatait szóban megosztva, Klementini János komáromi főesperest törölhetjük 1522-ből a doktori fokozattal rendelkező kanonokok közül, mivel Körmendi János (1505–1531) komáromi főesperes nevének hibás olvasata. A fokozatok jelölése azonban sem a jegyzőkönyvben (44.) sem az egyéb forrásokban nem következetes, így ebből a szempontból sem fogalmazhatunk meg végérvényes következtetéseket a kanonokok tanultságának színvonalára. Természetesen sokkal biztonságosabban tekinthetnénk át ezt a kérdést, ha az esztergomi káptalannal kapcsolatban is rendelkezésünkre állna egy olyan forrásfeldolgozás, mint a budai, györi, fehérvári, pozsonyi káptalané, amit Köblös József végzett el *Az egyházi középréteg Mátyás és a Jagellók korában* c. munkájában.

Az archontológiai adatokkal kapcsolatban Solymosi László is utalt erre a hiányosságra. A kodikológusnak csak arra van lehetősége, hogy a meglévő adatokat az általa vizsgált források alapján korrigálja vagy kiegészítse. Néhány esetben ezek a források az egyetlenek. Turoni Mihály milkói püspök halálzási évszámáról Kollányi bizonytalan adatot közöl. Az OSzK Cod. Lat. 359 jelzetű, ún. Pálóci missaléjában, amelyik a székesegyház Szt. Fábían és Sebestyén oltá-

rának volt tulajdona, megtalálható Turoni pontos halálzási dátuma. A 7r oldalán lévő bejegyzés tanúsága szerint 1501. július 30-án halt meg. A jegyzőkönyvben szereplő episcopus Milkoviensis (1508) Turoni utóda, Ilsvai Pál esztergomi kanonok, akinek milkói püspökségéről a vatikáni forrásokon (1501) kívül missaléjának possessorbejegyzése is tanúskodik 1504-ből. (CSAPODI Bibl. Hung. N. 540.) 1511-től vatikáni forrás alapján már Burján László esztergomi és györi kanonok a milkói püspök. Az 1513–1516 közötti Michael episcopus Moldaviensis (Milkoviensis) possessorbejegyzéssel azonban eddig még nem sikerült találkozni a recenszenek.

Azonban nemcsak archontológiai adatokkal gazdagodhatnak a kutatók. Régészeti, építészeti és a székesegyház oltárigazgatóságaira is fontos forrás a jegyzőkönyv. A székesegyház eddig ismeretlen Szt. Jakab oltáráról a jegyzőkönyvben rögzített határozatok egyike és egy könyvbejegyzés közösen tanúskodik. A pozsonyi káptalan könyvtárába került 1543 után az az ősnymtatvány, ami a Szt. Jakab oltár tulajdona volt. (CSAPODI Bibl. Hung. N. 2425.) A jegyzőkönyvben 1518. nov. 5-én van az egyetlen említés ezen kívül a Szt. Jakab oltárának házáról. (128.)

Marsigli saját beírása szerint a Bolognába vitt kéziratot „trovato nella biblioteca di Buda.” A hagyatékában azonban több magyarországi vonatkozású kézirat is volt. Ezek a possessorbejegyzéseik ill. tartalmuk szerint a budai kolostorok könyvtáraiból származhatnak. (CSAPODI Bibl. Hung. N. 299–303.) A máig csak hipotetikus megválaszolható kérdés: hogyan kerültek esztergomi kéziratok Budára? Az esztergomi egyház 1543 előtti könyvtárából a fennmaradt kéziratok többségét 1686 után Budáról szállították Bécsbe. Lehetett-e együtt a jegyzőkönyv és a kódexanyag? Marsigli „biblioteca di Budá”-t írt. Csapodi Csaba ennek alapján a Budai II. gyűjteménybe sorolta be a jegyzőkönyvet. (CSAPODI Bibl. Hung. N. 297.) Solymosi László szerint az esztergomi káptalan valamelyik budai házában vehette magához Marsigli a jegyzőkönyvet. (9.) Ennek ellentmondani látszik Marsigli bejegyzése. A másik kézirat, ami a 18. századi

könyvtári bejegyzés szerint szintén a budai könyvtárból származik a Marsigli hagyatékban, egy ferences vonatkozású kézirat, aminek ferences volt a possessora is. Az nem valószínű, hogy ez a kézirat is az esztergomi káptalan budai házában lett volna. Logikailag két változat lehetséges. Solymosi László véleménye alapján valószínű, hogy a káptalan egyik budai házában volt jegyzőkönyvet a többi Budán található kódexszel, könyvvel együtt az egykori királyi könyvtár helyiségeiben raktározták a törökök. És ide szállíthatták az elfoglalt területekről, közöttük Esztergomból is a már szultáni tulajdonnak, hadizsákmánynak tekintett kódexeket. (Vö. MKsz 1880. 270.) 1543-ban, Esztergom feladásakor a kézirat anyag maradt elsősorban a várban. Ezek között is lehetett a jegyzőkönyv. A kódexlapba kötött, már nem aktuális jegyzőkönyv esetleg kimaradt a menekített levéltári anyagból, és az ostrom idején a várban lehetett. Innen is szállíthatták Budára a többi esztergomi kézirattal együtt, ma még szintén ismeretlen időpontban a törökök. A tényeket valószínűleg sohasem ismerjük meg a maguk valóságában. Csak egy bizonyos hely Budán volt a jegyzőkönyv 1686-ban.

Amennyire örömdetes a jegyzőkönyv kiadása, annyira fájdalmas, hogy már nem található a kézirat kódexlapborítója. Ezen lehetnek olyan jegyzetek, amelyek utaltak volna a kézirat korábbi ill. budai sorsára. A legnagyobb veszteség azonban mégis az, hogy ez lett volna a második (!) kódex-töredék, ami kétséget kizáróan a középkori Esztergomból származik. (Vö. MKsz 1997. 133.)

A recenzens fenti megjegyzéseivel csak érzékeltetni kívánt néhány kérdést, amivel a jegyzőkönyv közreadásával a kutatók szembesülhetnek. Számukra a megbízható forráskiadáson kívül a részletes ismertetést is magában foglaló bevezető tanulmányhoz rendkívül átgondoltan szerkesztett mutatókat készített Solymosi László. A középkorvégi Esztergommal bármilyen témában foglalkozók számára ezentúl minden út a jegyzőkönyvből indul ki. Biztos irányjelzőt kaptak Solymosi Lászlótól az esztergomi széskáptalan jegyzőkönyvének közreadásával.

KÖRMENDY KINGA

Somkuti Gabriella: Az Országos Széchényi Könyvtár története 1802–1918. Szerk. MONOK István. Bp. 2002. OSzK, 138 l., ill.

A könyv az OSzK történetének mintegy fele idejét tárgyalja. Izgalmas, – a töténeti események folytán – olykor igen lehangoló olvasmány, mert valóban olvasmány, nemcsak dokumentum, nemcsak forrásmű. Két nagy egységre és további alfejezetekre tagolódik: az OSzK a polgári átalakulás (1802–1866), ill. a polgári fejlődés és kapitalizálódás korszakában (1867–1918). Az első rész kettő, a második négy fejezetből áll.

A bevezetőben a szerző áttekinti a 18–19. század fordulójának magyar könyvtári kultúráját. S már megint a törökök... Sajnos nem üres szólam, hanem keserű valóság, hogy a nagyjából másfél százados török uralom nemcsak hátravetette Magyarország fejlődését, amelyet az ország vagy le tud(ott) dolgozni, vagy nem, de az elpusztult kolostori, főpapi, főúri és városi könyvgyűjtemények örökre elenyésztek. (A középkori magyar könyvkultúra töredékeit az OSzK-ban a Fragmenta Codicum csoport sze-degeti össze.)

A könyv- és könyvtári kultúrában a 18. század folyamán végbement robbanásszerű fejlődés a magánkönyvtárakban zajlott. Ezek az új műveltség befogadásának helyei, ide érkeznek az akkori modern francia és német nyelvű könyvek. E magánkönyvtárak általában enciklopédikus jellegűek. Ezekben a gyűjteményekben megváltozott a régi könyvtárakhoz képest az arány: a teológia háttérbe szorult, s a klasszikus auktorok, történelem és jog mellett nagyobb tér jutott a természettudományoknak, földrajznak, orvostudománynak és a technikának. Somkuti a legjelentősebb könyvgyűjtőket név szerint is megemlíti, azt is hangsúlyozva, hogy a felvilágosodás eszméit hordozó könyvek miatt némely könyvtárak a radikális gondolkodók találkozó helyévé váltak, s ennek meglelt a következménye. E könyv főszereplője, Széchényi Ferenc (1754–1820) maga is szabadkőműves volt, s titkára és első könyvtárosa a kivégzett jakobinus, Hajnóczy József.